

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Györffy István: A régi utak¹

Ma már el sem tudjuk képzelni, milyen lehetett az utazás, mikor még vasút nem volt. Csak öreg emberektől hallunk egy-egy mesét a forspont² meg a delizsanc³ korából. Bizony nagy dologra szánta el magát száz év előtt egy utas, aki pl. Erdélyből Pestre akart jönni. Végrendeletet tett, felpakolt egy pár hétre való ételmezt, aztán nekivágott a világnak. Vagy váltott lovakkal ment, többnyire postakocsin, vagy a saját szekeren. Az előbbi mód gyorsabb volt, ez utóbbi azonban olcsóbb. Ha a saját kocsiján ment az ember, akkor az útban vagy az út környékén levő atyafiakhoz betért, ahol megpihent, ha ugyan pihenésnek lehetett nevezni a régi magyar vendégeskedést. Akkor még több rokona volt az embereknek, mint ma, mert a szép-déd-ükapákról való rokonságot is tartották. De nem csak a rokonok kapuja volt nyitva a vendég előtt, hanem az idegenké is. Nem mese az, hogy voltak olyan vendégszerető emberek, hogy a hidakat felszedték, hogy az utas kénytelen legyen megállani és beszállani. A beszállt vendéget meg azzal tartották vissza, hogy a szekér tengelyét elfűrészelték. [...]

Láttál-e már, kedves olvasóm, tavasszal, földfakadáskor alföldi dűlőutat, melyet a szekerek összevágának? Ilyenféle volt régen az országút! Ha esős időszakban indult el az utas, akkor a sár nyelte el, ha száraz időben ment, akkor a por. Ez utóbbi még talán tűrhetőbb volt, de jaj volt annak, aki ősszel vagy tavasszal vágott neki. Az utak tele voltak gödrökkel, miket belepott a pocsolya. Ezek voltak a *kottyánók* vagy *kotmányok*. Ha besűrűsödött a gödrök pocsolyája, akkor *kátyúnak* nevezték ezeket az állatkínzó helyeket. Ha a szekér belezökkent ezekben a gödrökbe, akkor nagy hűhóval noszogatták a lovakat, s ha nem moccant a szekér, az utasok leszállottak, és az e célra magukkal hozott ásókkal kiásták s hévérrel⁴ – amit szintén magukkal hordtak – kiemelték a szekeret. Ha aztán a lovak kirántották a sárból, akkor lefaragták a küllőkről a sarat és tovább mentek. Esetleg egy hajításnyira ismét kátyúba jutottak. Legnagyobb veszedelem a töltött utakon volt. Régen ugyanis nagy vizek voltak mindenfelé, s gátszerű magas töltéseket csináltak az ilyen rétségen keresztül. Ezek voltak a leggyalázatosabb utak. Kövezve ugyanis nem voltak, ellenben tele voltak kátyúkkal. Még az is volt egyik veszedelmük, hogy keskenyek lévén, két terhes szekér nem tudott

1 Györffy István (Karcag, 1884. február 11.–Budapest, 1939. október 3.) a magyar Alföld kiváló néprajzkutatója, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja volt. Közleményünk forrása: A Falu. 1922. III. évf. 7. füz. 160–161. Újra közzétéve: Györffy István: Magyar falu, magyar ház. Bp., 1943. 26–29. A lábjegyzetek tőlünk valók; a kihagyást [...] jelzi. (A szerk.)

2 A jobbágyok egyik legsúlyosabb szolgáltatása, mely szerint a katonáknak, megyei tisztviselőknél, átutazóknak kötelesek voltak ingyen vagy meghatározott összegért fuvart kiállítani.

3 Személyszállításra használt nagy, csukott postakocsi.

4 Emelőkar. Csavaros, fogaskerekes kézi emelő.

kitérni egymás elől. Mivel az út kétoldaláról töltötték fel, mély árkok maradtak kétfelől, s ha valaki lefordult a töltésről, sokszor más szedte fel az összetört utast.

A rétes helyeken készült utak a rét tőzege talajából valának feltöltve; száraz időben az utasoktól rakott és kellőképpen el nem oltott tüzekről kigyulladtak, és megtörtént, hogy el is égtek. Így égett el a Sárréten keresztül Nagyváradra vezető út egy része is a múlt század⁵ elején. Helyén egy árok maradt.

A hidak rettenetes állapotban voltak, úgyhogy száraz időben az utasok inkább kikerültek. Vizes időben pedig vagy lefektetett és összekötözött nádkévékből készült ún. *bürü*-hidakon keltek át, vagy pedig vályúkon. Télen ugyanis a gulyakutak vályúi használaton kívül heverték, s alkalmi révszek, az ún. *gorzsások* ezeket a vályúkat az átkelőhelyekhez vontatták. Itt mindegyik oldal kerekei alá egy-egy vályút tettek, a szekeret beemelték, és áteveztek, illetőleg a gorzsások csáklyaszerű gorzsáikkal⁶ átlökdösték a vályúkat.

Volt az alföldi magyarságnak egy különleges járműve, amely ma már, a megváltozott körülmények miatt, teljesen kiveszett, ez az ún. *sárhajó*. Ez egy lapos, csólnakszerű jármű volt, melyet ló húzott. Ez a sár tetején csúszott, mint a szán. Ennek nem volt akadálya sem a sár, sem a víz, sem a hó. Hírhedt lódöglesztő jármű volt; ma már múzeumokban is ritkaságként mutogatják.

Nyaratszakan⁷ az utasok az ilyen összevágott országutakat messze elkerülték. Ilyenkor mindenütt út volt. Gyepen hajtottak, különösen, ha nem volt nagy teher a szekéren. Vetések közt azonban a rendes úton kellett járni. Itt aztán olyan port csináltak a szekerek, hogy csak úgy fuldoklott a szegény utas és a szegény igavonó pára. Mocsaras vidéken az út a mocsár tőzege földjéből lévén feltöltve, az ilyen „*kotus*” föld pora roppant viszketetést okozott, éjszaka pedig a szúnyogok raja lepte el a szegény utast, úgyhogy véresre vakart ábrázattal tette meg útja jó részét.

Homokos talajon valamivel könnyebb volt az utazás, de a por itt sem volt kisebb. Néhol a homokos vidék útjait agyaggal terítették be, ami száraz időben jónak bizonyult, de esős időben igen síkos volt és ragadt.

Aki pl. esős időszakban Erdélyből Pestre jött, az Nagyvárad–Debrecen–Miskolc–Hatvan felé került, mert ez óriás kerülő dacára hamarabb érkezett, mintha a mai Püspökladány–Szolnoki vasút vonalán ment volna. Ez az útvonal Berettyóújfalutól Szolnokig az év nagyobbik felében alig volt járható, sőt a Karcag és Kisújszállás között levő országút, az ún. Kara János⁸ gátja országszerte hírhedt volt. Ezt a gátat országos közmunkával többször feltöltötték, de lápon keresztül épülvén, mindannyiszor elsüllyedt, mihelyt a Tiszának a Sárrétre ömlő áradata feláztatta.

A száz év előtti útleírások legendákat mesélnek erről az útról, sőt külföldi utazók emlékiratai is borzongva emlékeznek vissza rá. [...]

---

5 A XIX. század.

6 Farúd, a végén kiálló szegekkel; eredetileg a jég alatti halászatban alkalmazták.

7 Nyáron, nyár folyamán.

8 A helyi monda szerint egy Kara János nevű vitéz el akarta rabolni Zádor lovag szeretőjét, Ágotát. Zádor ezt megtudta, meggátolta szándékában, de megfogni nem sikerült. Űzőbe vette tehát, s csak nagy fáradtság árán a kisújszállási határnál érte utol. Ekkor megölte, testét pedig egy közeli érbe tapostatta lovával. Innen nyerte ez a hely a Kara János nevet.